

Prof. zw. dr hab. Zenon Jasiński
Prof. Emeryt. Uniwersytetu Opolskiego
Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji w Opolu.

Recenzja

pracy doktorskiej mgr Mateusza Stefanka nt: *Postawy studentów polskich i ukraińskich wobec obcych. Studium porównawcze* przygotowanej na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie pod kierunkiem dr. hab. Mariusza Korczyńskiego, prof. UMCS i promotora pomocniczego dr Urszuli Lewartowicz, Lublin 2019, s.248+ 48 aneks.

Uwagi formalne

Przedłożona do oceny praca doktorska mgra Mateusza Stefanka składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów, zakończenia i wniosków, bibliografii, spisu tabel, spisu wykresów i aneksu. Zawiera 98 tabel, 85 wykresów, 12 str. bibliografii, 157 tabel załączników w aneksie.

Tytuły rozdziałów brzmią następująco:

Roz. I „Obcy” jako przedmiot refleksji naukowej

Roz. II. Postawy wobec „obcych” - rozważania teoretyczne

Roz. III. Metodologiczne podstawy badań własnych

Roz. IV. Postawy badanych Polaków wobec „obcych”

Roz. V Postawy badanych Ukraińców wobec „obcych”

Roz VI. Różnice w postawach badanych grup osób wobec „obcych”

Oddają one dobrze zawarte w nich treści.

Temat pracy jest oryginalny, w dobie współpracy międzynarodowej znajomość stosunku do innych nacji jest bardzo ważna. Praca wpisuje się w edukację międzykulturową, bowiem stosunek do „obcego” przyjmowane wobec niego i jego problemów postawy są podstawowym elementem współzycia współczesnego społeczeństwa, postrzeganego z perspektywy międzykulturowości. Próba ustalenia różnic między postawami młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec „Obcych” (w tym Polaków i Ukraińców) jest trafna i celowa.

Zaproponowane podejście badawcze ma nie tylko wymiar poznawczy, ale też praktyczny. Układ pracy jest logiczny i przejrzysty. Plan obejmuje kwestie wynikające z tematu rozprawy. Odczuwam jednak brak podrozdziału poświęconego relacjom polsko-ukraińskim. Wiedza o innych, doświadczenia, zdaniem wielu badaczy, na których powołuje się Autor, mają wpływ na stosunek do obcych, na powstawanie stereotypów. Stąd brak informacji

o przeszłości i stosunkach polsko-ukraińskich, stanowiących tło do analiz nie pozwala na uzasadnienie dlaczego np. stosunek studentów z Ukrainy zachodniej do Polaków jest inny niż stosunek młodzieży z Ukrainy centralnej. Doświadczenia polsko-ukraińskie są zróżnicowane. Autor potraktował ten wątek jako pustą przestrzeń, gdy tymczasem na co dzień relacje te dają o sobie znać. Nie czynię z tego powodu szczególnego zarzutu, ponieważ nie jest to praca historyczna czy politologiczna. Praca jest godna opublikowania, do czego zachęcam Autora, wówczas warto rozważyć, czy nie należałoby przygotować takiej części.

Rozdział I poświęcony jest przeglądowi definicji pojęcia „obcy” z perspektywy różnych dyscyplin naukowych i poglądów wybranych przedstawicieli tych dyscyplin (m.in.: Z. Bauman, E. Nowicka, S. Łoziński, Dunaj, P. Grzybowski, D. Lalak, Wojciszke, Mead, B. Weigl, J. Nikitorowicz). Z pojęciem „obcy” powiązane są pojęcia: obcości, „inności”, „swojskości”, „Innych”, „stereotypów”, „uprzedzeń” i „dystansu społecznego”. Wszystkie te pojęcia są ściśle związane z podjętym tematem. Słusznie się stało, że w rozdziale tym podniesiona została kwestia edukacji międzykulturowej.

Przy pierwszym czytaniu pracy wydaje się, że dobór grup narodowych do badań jest dość przypadkowy a Autor dość arbitralnie wybrał narody, w stosunku, do których badano postawy. W uzasadnieniu takiego wyboru Autor użył następującego argumentu: *”Dokonując wyboru narodowości kierowano się dotychczasowymi badaniami, w których najczęściej analizowano dystans wobec narodowości reprezentujących odmienne kulturowo kraje i rejony (por. Nowicka, Bluszkowski, 2003; Bera 2012; Korczyński 2012)”* s. 75. W części takie podejście tłumaczy wynik badań pilotażowych, w których badani „w przedziej przygotowanym wykazie” mieli zaznaczyć narodowości, które uznają „za obce”.

„Bowiem dzisiejsi Ukraińcy to potomkowie Polaków, Rosjan, Węgrów, Słowaków, Czechów, Serbów, Bułgarów, Mołdawian, Rumunów, Greków, Tatarów i osób wyznania mojżeszowego”. (s. 5.). Myślę, że Autor trochę przesadził, lepiej było napisać, że część dzisiejszych Ukraińców to potomkowie: Polaków... zapomina o Starorusinach i Łemkach, odmawia tym samym tego, że byli etniczni Ukraińcy.

Czy nie lepiej było wybrać narody otaczające Ukraińców i Polaków i pytać ich przedstawicieli o opinie dotyczące dystansu społecznego. Byłoby to coś bardziej naturalnego i rzeczywistego. Traktuję to jako rzecz dyskusyjną.

W rozdziale II Autor odwołuje się do podstawowych pojęć związanych z tematem pracy. Wykazał się tu dobrą znajomością literatury przedmiotu jest to syntetyczna analiza jest wielostronna, poprawna, uwypukla najważniejsze cechy i elementy definicji określonych pojęć. Szkoda, że nie stwierdza, której definicji będzie używał w pracy i to z jakiego powodu.

Założenia metodologiczne badań własnych

Na uwagę zasługuje roz. III pracy „Metodologiczne podstawy badań własnych” ze względu na swoją konkretność i precyzję opisu etapów postępowania metodologicznego Doktoranta w przedłożonej pracy.

Badania zrealizowane w pracy zostały umiejscowione w paradygmacie pozytywistycznym. Autor wyjaśnia jak ten paradygmat jest interpretowany w literaturze i jak rozumie go Autor w swojej pracy.

Celem podjętych badań „była próba określenia różnic między postawami młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec osób innej narodowości („Obcych”). Cel badań ma charakter zarówno poznawczy, wyjaśniający, jak i też praktyczny. Sformułowane zostaną bowiem (wnioski dla edukacji międzykulturowej.” (s. 72), w postawach tych określa trzy podstawowe komponenty, a mianowicie: poznawczy, emocjonalno-oceniający i behawioralny.

Natomiast przedmiotem badań „uczyniono postawy młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec osób innej narodowości rozpatrywane w kontekście uwarunkowań społeczno-kulturowych.” Autor zakładał na tym etapie , że „ustalone zostanie, na ile środowisko społeczno-kulturowe determinuje postawy”. Tej kwestii jednak nie udało się ustalić w szerszym zakresie Autorowi dysertacji.

W analizie postaw studentów uwzględniono typy postaw (pozytywne, neutralne, negatywne) oraz komponenty postaw.

Uwzględniając orientację teoretyczno-metodologiczną oraz przedmiot i cele badań Autor pracy sformułował główny problem badawczy w postaci pytania :*„Czy, a jeśli tak, to w jakim stopniu, środowisko społeczno-kulturowe różnicuje postawy młodzieży polskiej i ukraińskiej wobec „Obcych”?*”

Do problemu głównego dodano trzy pytania pomocnicze:

1. Jakie postawy przejawia młodzież polska wobec osób „Obcych”?
2. Jakie są postawy młodzieży ukraińskiej wobec „Obcych”?
3. Czy występują, a jeśli tak, to jakie są różnice między postawami badanych Polaków i Ukraińców wobec „Obcych”?”

W związku z przyjęciem trójczynnikowej koncepcji postaw, pytania dodatkowe uzupełniono poniższymi pytaniami szczegółowymi:

Ad.1:

1. Jakie przekonania i stereotypy o „Obcych” dominują w opiniach badanych Polaków?
2. Jaki jest poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków?
3. Jaki jest poziom dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Polaków?

Ad.2:

- Jakie przekonania i stereotypy o „Obcych” dominują w opiniach badanych Ukraińców?

- Jaki jest poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Ukraińców?

- Jaki jest poziom dystansu społecznego wobec „Obcych” badanych Ukraińców?

Ad.3:

- Jakie są różnice w zakresie przekonań i stereotypów dotyczących „Obcych” badanych osób?

- Jakie są różnice w poziomie emocjonalnej oceny „Obcych” badanych grup osób?

- Jakie są różnice w dystansie społecznym wobec „Obcych” badanych grup osób?

(s. 73)

Jako zmienne przyjęto:

Zmienna zależna - postawy wobec osób innej narodowości. Wyróżniono w nich komponenty:

- poznawczy (przekonania o „Obcych” w postaci dominujących cech),

- stosunek emocjonalny wobec „Obcych”,

- behawioralny- zachowania wyrażające się dystansem społecznym wobec „Obcych”.

Zmienną niezależną stanowi środowisko społeczno-kulturowe (mono lub wielokulturowe).

Zmienne niezależne pośredniczące (kontrolne) obejmują: region, płeć, stan cywilny, miejsce zamieszkania, wyjazdy za granicę, najbliżsi za granicą oraz znajomość języków

Związki między zmiennymi niezależnymi i zmiennymi zależnymi zostały nakreślone także na rysunku [1]. Ze względu na to, że dwa pierwsze problemy mają charakter diagnostyczny, stosownie do przyjętych zasad w badaniach pedagogicznych, nie formułowano do nich hipotez. Uczyniono to poprawnie w odniesieniu do problemu trzeciego i nadano jej następujące brzmienie. *„Występują istotne różnice w zakresie postaw wobec osób innej narodowości między Polakami i Ukraińcami. Osoby funkcjonujące w społeczeństwie wielokulturowym będą przejawiać bardziej pozytywne postawy wobec osób „Obcych”, osoby funkcjonujące w społeczeństwie monokulturowym. Bowiem środowisko*

połowę badanych stanowiły kobiety. Zakładano, że każda z grup będzie liczyć po 250 badanych osób. Ostatecznie, badania przeprowadzono na grupie 1000 studentów, po odrzuceniu niepełnych kwestionariuszy, po stronie polskiej do dalszej analizy przyjęto kwestionariusze od 480 studentów, w tym 57,5% kobiet a po stronie ukraińskiej od 491 studentów, w tym 45,62% kobiet. Pytano badanych także o stan cywilny, miejsce zamieszkania, wyjazdy zagranicę, posiadanie rodziny za granicą, znajomość języka obcego. „Taki dobór podyktowany był również delikatnością i subtelnością analizowanej materii” (s. 78). Dane społeczno-demograficzne badanych grup Ukraińców i Polaków zostały zaprezentowane w tabeli na str. 78-79 (brak numeru tabeli),

Myślę, że bardziej istotne dla prowadzonych badań byłoby uwzględnienie kierunku studiów, niż tego, czy jest to osoba stanu wolnego czy pozostająca w związku. Kierunek studiów może mieć duży wpływ na wiedzę badanych o kulturze innych narodów, ich historii, stylu życia czy opiniach o nich.

Wśród Polaków największą grupę badanych stanowili mieszkańcy wsi i małych miast, natomiast wśród Ukraińców większość stanowili mieszkańcy dużych miast. Wydaje się to być konsekwencją wyboru uczelni, w których prowadzono badania. ”Po stronie ukraińskiej badaniami objęto studentów z Narodowego Uniwersytetu Wychowania Fizycznego i Sportu Ukrainy w Kijowie oraz Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki we Lwowie, a po stronie polskiej - z Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej w Lublinie, Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy i Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.”

Wśród badanych Polaków, jak i Ukraińców zbliżone są dane dotyczące wyjazdów za granicę - zdecydowana większość (73,96% Polaków i 63,34 Ukraińców), posiadania osób bliskich za granicą (67,08% Polacy, 70,26% Ukraińcy). Polacy wypadają lepiej jeśli chodzi o znajomość języka obcego na poziomie komunikatywnym - 64,58%, Ukraińcy 36,46% .

Kolejne trzy rozdziały pracy zostały poświęcone analizie postaw wobec „obcych z perspektywy polskiej, ukraińskiej i różnic między grupami. Roz. IV i V mają podobną konstrukcję i dotyczą poniższych kwestii:

Przekonania i stereotypy o „Obcych” w opiniach badanych Polaków/Ukraińców.

Poziom emocjonalnego stosunku do „Obcych” badanych Polaków/Ukraińców.

Dystans społeczny wobec „Obcych” badanych Polaków/Ukraińców.

Przy czym Roz. IV dotyczy stosunku Polaków do „obcych” a Roz. V. stosunku Ukraińców do „obcych” .

W pierwszej kolejności zestawiono cechy opisujące przekonania i stereotypów przedstawicieli poszczególnych narodowości do „Obcych” w opinii badanych Polaków/ Ukraińców, (zawarte w pytaniu 1 kwestionariusza ankiety. W tym celu wyliczono średnie wyniki dla analizowanych cech i zilustrowano je w postaci wykresu. Następnie dokonano analizy i interpretacji uzyskanych wyników w kontekście wszystkich zmiennych pośredniczących (region, płeć, stan cywilny, najbliżsi za granicą, miejsce zamieszkania, znajomość języków obcych oraz wyjazdy za granicę, których wyniki zamieszczono w załączniku) tylko w zakresie cech najbardziej charakteryzujących (dominujących) badanych „Obcych”. Do ich wyliczenia posłużono się testem t-Studenta oraz ANOVA . Cechy każdej narodowości zostały zaprezentowane na odrębnym wykresie dla uzyskania przejrzystości. W drugiej kolejności analizowano poziom emocjonalny, a następnie dystans społeczny badanych do innych nacji.

„Badani Polacy uznali, że Amerykanina najbardziej charakteryzują takie cechy jak: *bogaty* (4,28), *towarzyski* (4,06), *wykształcony* (3,67), *odważny* (3,66), *inteligentny* (3,59), *rodzinny* (3,55 (s. 82) badani pochodzący z wschodniej Polski w większości przypisują analizowanym cechom większe znaczenie, niż badani z centralnej Polski,” można stwierdzić, że to kobiety istotnie częściej pozytywniej postrzegają Amerykanów niż badani mężczyźni. W zakresie następujących cech uzyskały one wyniki istotnie ($p < 0,05$) wyższe, stanu wolnego, mieszkający w miastach średniej wielkości, znający biegle języki obce, nie wyjeżdżające za granicę” (s. 83).

Jeśli chodzi o dystans społeczny, to najbardziej pozytywnie postrzegani są przez Polaków osoby narodowości amerykańskiej (1,54), osoby narodowości ukraińskiej (2,59) a największym dystansem społecznym darzyli Polacy - Arabów (3,69). <Zob. wykres 23 >.

Natomiast Ukraińcy, podobnie jak Polacy, najmniejszy dystans społeczny przejawiali wobec osób narodowości amerykańskiej (1,56), angielskiej (1,58), szwedzkiej (1,8), polskiej (1,81), niemieckiej (1,94), największy wobec narodowości arabskiej (2,83). <zob. wykres 64>. Doktorant uchwycił tu interesujący fakt. Dystans społeczny Ukraińców wobec wszystkich obcych narodowości był wyższy w Centralnej Ukrainie niż w Ukrainie Zachodniej. Przykładowo w Ukrainie Centralnej dystans ten wobec Polaków wynosił 1,932,

w Ukrainie Zachodniej – 1,633. <Zob. Tab. 59>. Test NIR, który zastosował Autor potwierdził zależność dystansu społecznego od miejsca zamieszkania.

Interesujących spostrzeżeń dostarcza nam Roz. VI Różnice w postawach badanych osób wobec „Obcych”. Na str. 217 Doktorant pisze: „...wszystkie wyniki cech charakteryzujących Polaków w opinii badanych Ukraińców, i odwrotnie – Ukraińców w opinii badanych Polaków – ulokowały się w przedziale nasilenia przeciętnego. Zatem postawy wobec siebie tych dwóch narodowości można uznać za neutralne”. Podobnie jest z poziomem stosunku emocjonalnego Polaków do Ukraińców oraz Ukraińców do Polaków. „Z analizy danych zawartych na wykresie 84 i tabeli 96 wynika, że badania Polacy bardziej dystansują się wobec „Obcych” od badanych Ukraińców.” (s. 220).

„Z analizy danych zawartych w tabeli [Tab. 95] dowiadujemy się, że stosunek emocjonalny Polaków do Ukraińców w t-Studenta (37,068) jest pozytywniejszy, niż t-Studenta Ukraińców do Polaków (45,350). Natomiast jeśli chodzi o dystans społeczny to polscy studenci w stosunku do narodowości ukraińskiej dystans ten określili na poziomie 2,594 a ukraińscy studenci wobec narodowości polskiej na poziomie 1,806. Co Autor interpretuje, „że badani Ukraińcy prezentują postawę pozytywną wobec Polaków, zaś badani Polacy postawę bardziej zdystansowaną, neutralną wobec Ukraińców” (s. 222).

W zakończeniu Autor umiejętnie odnosi się do zgromadzonych danych, do uzyskanych wyników badań. Są one bardzo ciekawe i godne szerszego ich upowszechnienia. Doktorant wykazał się dużą umiejętnością operacjonalizacji wyników, ich interpretacji, porównywania, badania wzajemnych zależności, ich prezentacji, odwoływania się do postawionych problemów na poziomie metodologicznym.

Za niezwykle wartościowe należy uznać wnioski z badań, wskazujące z jednej strony na opinie i postawy studentów polskich i ukraińskich, możliwe kierunki przekształcania się tych postaw, a z drugiej strony potrzeby rzeczywistej realizacji idei edukacji międzykulturowej.

Dobrze, że badana młodzież generalnie nie przyjmuje postaw negatywnych w stosunku do „obcych”. Wśród polskich studentów w komponencie poznawczym 54,54% badanych przyjmuje kierunek neutralny, u Ukraińców 63,63%. W komponencie emocjonalnym w grupie polskiej 100% przyjmuje postawę neutralną, podobnie w grupie ukraińskiej, w komponencie behawioralnym 72,72% Polaków i 54,54% Ukraińców przejawia postawę neutralną.

Z bardzo ciekawej tabeli 98, dowiadujemy się, że w polskiej grupie może przekształcić się postawa neutralna wobec „obcych” na wrogą w odniesieniu do 3 narodowości (6 komponentów), gdy tymczasem w grupie badanych studentów ukraińskich tylko w odniesieniu do 3 narodowości (3 komponenty).

Przy zaniechaniu działań władz oświatowych, polskiej szkoły, organizacji społecznych może dojść do radykalizacji postaw młodzieży w stosunku do „Obcych” w kierunku negatywnym, zwłaszcza, że zarówno w polskim jak i ukraińskim społeczeństwie pojawiły się podmioty kreujące niechęć wobec „Obcych”, postaw prowadzących do dezintegracji społecznej, aktów nietolerancji, nienawiści i konfliktów społecznych.

Autor zakładał na etapie projektowania badań, że „ustalone zostanie, na ile środowisko społeczno-kulturowe determinuje postawy”. Na poziomie statystycznym udało się potwierdzić determinowanie postaw przez środowisko społeczno-kulturalne. Praca zyskałaby na wartości gdyby Autor odwoływał się do rzeczywistości, wskazywał na konkretne przykłady w np. jaki sposób fakt zamieszkiwania w wielkim mieście oddziałuje na postawy? czy przynależność do określonych związków wyznaniowych, politycznych, społecznych wiąże się z postawami .itd.?

Autor wykazał się dobrą znajomością literatury zagadnienia, spożytkował ją w szerokim zakresie w treści pracy, a także w przypisach i bibliografii.

Praca warta jest opublikowania, należałoby jednak uzupełnić jej treść w niektórych miejscach, dlaczego analizowane postawy są takie a nie inne, z czego to wynika? Analiza statystyczna wskazuje zależności zmiennych, ale ich sama nie tłumaczy.

Praca mgra Mateusza Stefanka wzbogaca naszą wiedzę o stosunku polskich studentów i studentów ukraińskich do „Obcych”, w tym do Polaków, mogą być tymi, którzy dołączą do ponad milionowej grupy pracowników z Ukrainy na polskim rynku pracy. Ważne jest aby wzajemne postawy były pozytywne. W tym dostrzegam walory ocenianej pracy.

Konkluzja: Recenzowana dysertacja mgr Mateusza Stefanka nt: *Postawy studentów polskich i ukraińskich wobec obcych. Studium porównawcze*, spełnia wymagania stawiane przez Ustawę z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, Ustawie i Prawo o szkolnictwie wyższym z dnia 27 lipca 2005 r. (Dz. U RP 164 poz. 1365) oraz Ustawa z 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy

o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U 2011 nr 84, poz. 455) z późniejszymi zmianami, w związku z powyższym informuję, że **pracę oceniam pozytywnie i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.**

Myślina, 8 kwietnia 2019 roku

A handwritten signature in black ink, appearing to read "L. Jasiński", with a horizontal line extending to the right.